

ОСОБЛИВОСТІ ХОРЕОГРАФІЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ У СИСТЕМІ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено особливості хореографічного виховання школярів у системі шкільної та позашкільної освіти в Україні в історико-педагогічному контексті. Проаналізовано основні тенденції, форми організації, завдання, змістовий компонент загальної хореографічної підготовки дітей та підлітків в умовах шкільної та дозвілєвої діяльності. Визначено місце і роль хореографічного мистецтва в організації виховної роботи зі школярами у першій половині ХХ ст.

Постановка проблеми. Важлива роль у вихованні творчої, висококультурної особистості, підвищенні її морального та художньо-естетичного рівня належить хореографічному мистецтву, яке в умовах сьогодення набуло статусу соціально-педагогічного чинника, засобу формування у підростаючого покоління естетичної культури та креативних здібностей, гармонійного фізичного й духовного розвитку, соціалізації особистості. Синтетичний характер мистецтва хореографії, що виявляється у поєднанні музики, руху, художнього оформлення, дозволяє їй займати особливе місце в системі загальної мистецької освіти, різнобічно та цілісно впливати на особистість школяра. У зв'язку з цим особливої значущості набуває дослідження цінного історико-педагогічного досвіду з організації художньо-естетичного виховання засобами різних видів мистецтва, зокрема хореографії, з метою впровадження його в сучасний навчально-виховний процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблематики становлення й розвитку аматорської і професійної хореографічної освіти висвітлено у працях теоретиків і практиків хореографічної педагогіки Г. Березової, Л. Бондаренко, К. Василенка, Н. Горбатової, Ю. Громова, А. Гуменюка, С. Забрєдовського, Є. Зайцева, С. Легкої, А. Нагачевського, Т. Павлюк, В. Пастух, Т. Пуртової, А. Сокольської, А. Тараканової, Т. Ткаченко, В. Уральської, Л. Цветкової, інших дослідників. Однак, розвиток загальної хореографічної підготовки у сфері гуманітарної ланки освіти як історико-педагогічний процес залишається одним із малодосліджених питань на сучасному етапі.

Отже, **метою статті** є дослідження особливостей хореографічного виховання школярів у системі освіти в Україні першої половини ХХ ст., аналіз основних тенденцій, форм організації, змісту хореографічної підготовки дітей та підлітків в умовах шкільної та дозвілєвої діяльності.

Ретроспективний аналіз досліджуваної проблеми дозволяє констатувати, що на різних історико-педагогічних етапах розвитку шкільної освіти в Україні хореографічне виховання мало несистемний, часто фрагментарний характер, не отримувало належного нормативно-правового забезпечення і відбувалося переважно в умовах організації позаурочної, дозвілєвої діяльності.

На початку ХХ ст. в Російській імперії, (до складу якої входила більшість українських земель), хореографічне виховання було характерною ознакою, передусім, закритих дворянських інститутів, чоловічих і жіночих гімназій, приватних середніх шкіл. Їх вихованці знайомилися переважно з поширеними зразками західноєвропейського хореографічного мистецтва. Перевагу надавали популярним побутовим танцювальним формам, які традиційно виконувалися під час проведення мистецьких позакласних заходів [1: 132]. Головною метою залучення учнівської молоді до основ хореографічної освіти визначалося виховання високоосвіченої особистості, здатної шляхетно поводити себе у суспільстві, орієнтуватися у тенденціях танцювальної моди, виконувати популярні побутові танці. Елітарність цього виду мистецтва зумовлювала офіційну необов'язковість хореографічних занять у системі загальної шкільної освіти (насамперед, її початкової ланки) і, таким чином, хореографічна підготовка залишалася привілеєм виключно заможних верств населення.

Період національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. позначений появою нових важливих тенденцій в організації та розвитку змісту хореографічного виховання в системі загальної освіти. Незважаючи на складні суспільно-політичні умови, він виявився сприятливим для розвитку художньо-естетичного компоненту у змісті шкільної підготовки, внаслідок загальних реорганізаційних процесів у галузі освіти та оновлення її змісту.

Важливо зазначити, що єдиних документів програмно-методичного характеру у перші пореволюційні роки не існувало, що зумовлювало варіативність підходів щодо організації та формування змісту шкільної освіти. Організація навчального процесу і, зокрема, формування змісту шкільної мистецької освіти здійснювалися з урахуванням навчальних планів і програм різних освітніх проектів [1: 95]. Зміст загальної хореографічної підготовки зумовлювався, головним чином, тенденціями розвитку танцювального мистецтва і характером діяльності різних авторських хореографічних шкіл.

Так, зокрема, у "Проекті єдиної школи на Україні" (1919 р.), розробленому спеціальною комісією при Міністерстві освіти УНР на чолі з П. І. Холодним, цикл художньо-естетичних дисциплін уважався необхідною складовою проєктованої моделі освіти. Автори "Проекту..." підкреслювали, що ознайомлення учнів із різними видами художньої творчості не повинно переслідувати мету досконалого вивчення того чи іншого виду мистецтва. Завданням естетичної підготовки було "виховання волі, характеру та творчих здібностей дітей" [2: 17]. Така рекомендація доводила, насамперед, важливе виховне значення предметів мистецтва. Хореографічне виховання школярів мала забезпечити ритмічна гімнастика. Розвиваюче й виховне значення дисципліни "не лише для тіла, а й для духу дитини" доводило необхідність її впровадження в новій школі. У "Проекті...", зокрема, підкреслювалося, що "руханка" (таку назву у документі отримали ритмічні заняття) розвиває тілесними вправами здоров'я, красу тіла та його рухів, а також виховує волю дитини. На фізичну підготовку відводилося 2 години щотижня у кожному класі. Зміст занять передбачав різноманітні види діяльності: дитячі народні ігри, танці, січові вправи. Таким чином, деякі з них не лише сприяли зміцненню здоров'я, але й реалізовували естетичні завдання школи. Важливо, що українські педагоги наполягали на необхідності заснування власної системи шкільної гімнастики, багатой національними формами [2: 19].

З 1919 р. у практику шкіл в українських губерніях упроваджувалися основні положення "Проекту організації Єдиної трудової школи в Україні", затвердженого Наркомосом УСРР. Мистецтво у новому законодавчому документі визначалося невід'ємним компонентом змісту шкільної освіти у різних формах організації навчання. В одному із чотирьох розділів "Проекту..." під назвою "Мистецтва" з-поміж інших видів художньої діяльності була представлена система хореографічного виховання школярів, яка передбачала заняття пластичною гімнастикою та ознайомлення із нескладними танцювальними формами (масовими дитячими танцями) [3: 72-73].

У 1920 р. Наркомосом УСРР було ухвалено орієнтовний "Науковий план 7-річної з підготовчим класом української трудової школи". Зміст шкільної освіти впродовж усього періоду навчання поділявся на цикли "наукових дисциплін" і "трудових процесів". Зокрема, на вивчення предметів художньо-естетичної спрямованості, які складали основу циклу "трудових процесів", відводилося по 2 год. на тиждень. Хореографічне виховання було представлене дисципліною "фізичні вправи та ігри" [1: 97].

Отже, як бачимо, у системі шкільної освіти хореографія втілювалася у різних формах рухової діяльності, переважно у ритмічній та ігровій. Пріоритетне значення у справі формування підростаючого покоління надавалося, насамперед, гармонійній фізичній підготовці. Провідним засобом фізичного виховання дітей у системі шкільництва вважалася ритміка. Вона умовно належала до дисциплін хореографічного спрямування і, відповідно, не мала на меті замінити танець. Головним її призначенням визначалося удосконалення тіла за допомогою виразних ритмічних рухів, сприяння всебічному та гармонійному розвитку особистості учня, формування у нього витривалості, наполегливості, організованості. Відсутність танцювальності у системі шкільного ритмічного виховання зумовлювала його академічність і раціоналістичність. Проте, масовість і доступність ритмічних занять сприяли залученню до них усіх без винятку школярів, що загалом задовольняло природну потребу дітей у руховій діяльності. Поширеним було твердження, що ритміка є найбільш демократичним видом мистецтва, адже вимагає наявності лише тих здібностей, що властиві кожному [4: 168].

Навчально-методичне керівництво хореографічним вихованням у системі шкільництва мала забезпечувати "Підсекція ритміки", створена при Наркомосі УСРР у 1919 р. Однак, працівники відділів народної освіти видавали лише загальні інструктивні вказівки щодо місця і ролі мистецтва у школі, залишаючи поза увагою сам процес викладання ритміки і хореографії. Таким чином, усі офіційні заходи спеціально створеної підсекції опосередковано торкалися проблематики хореографічного виховання і мали несистемний та другорядний характер [4: 170].

У справі дитячого ритмічного виховання українські педагоги орієнтувалися, передусім, на здобутки російських ритмістів Н. Олександрової, В. Грінер, М. Румер, О. Конорової та ін. Зокрема, відомо, що у травні 1918 р. Н. Олександровою (ученицею Е. Жака-Далькроза та випускницею Інституту музики і ритму у Німеччині) було здійснено 50 педагогічних демонстрацій дитячих уроків ритмічної гімнастики, які супроводжувалися доповідями автора. Популяризації ритміки сприяло також заснування у 1919 р. в Москві Державного інституту ритмічного виховання, призначенням якого була підготовка кваліфікованих педагогів у галузі "мистецтва руху". Основними принципами російської школи ритмістів визначалися доступність, масовість і корисність музично-ритмічних занять для кожної без винятку дитини.

У 1924 р. навчальні плани середньої школи було уніфіковано, система музично-ритмічного виховання поступово втрачала свою популярність і поступалася системі загальної фізичної підготовки, спрямованої виключно на фізичний розвиток школярів. Однак, незважаючи на офіційне нівелювання значення ритміки в освітньому процесі, саме завдяки її поширенню у 20-х рр. були сформовані передумови для становлення й розвитку системи масової хореографічної роботи з дітьми та підлітками в умовах шкільної освіти.

Провідною формою організації хореографічного виховання підростаючого покоління у період 20-х рр. залишалися дитячі та підліткові клуби, що створювалися як самодіяльні організації зі своїм статутом і

програмою. Дитячі клуби проголошувалися "об'єднаннями для організованого спілкування, духовного розвитку і проведення вільного часу". Головною метою їх функціонування визначалося "надати дітям розумне, цікаве заняття й розвагу, вивести негарні звички і натомість сприяти розвитку кращих інстинктів і настроїв душі за допомогою мудро впорядкованих вправ, ігор та розваг". У складі "розваг" передбачалися, зокрема, гімнастичні вправи та національні танці [5: 144-148].

Необхідно зазначити, що у 20-х рр. виховання засобами "мистецтва руху" визначалося цілісною педагогічною концепцією. Сутність її полягала у максимальному залученні до хореографічного мистецтва різновікової аудиторії з метою виховання засобами "художнього руху" кожного члена нового радянського суспільства, що, таким чином, робило танець надбанням широкого загалу. Саме "мистецтву руху" відводилося особливе місце в розвитку творчих та естетичних характеристик особистості. Теорія "мистецтва руху" була співзвучною і взаємопов'язаною з теорією радянської фізичної культури, провідною ідеєю якої визначалося поширення серед населення принципів виховання засобами фізичного руху. Формування гармонійно розвиненої та фізично досконалої особистості перетворилося фактично на ідеологічну установку тогочасної системи шкільної і позашкільної освіти.

Характерною тенденцією розвитку хореографічного виховання у цей період стали ритмопластичні експерименти у галузі художнього руху, які втілювалися у формі вільного танцю А. Дункан, ритмічної гімнастики Ж. Далькроза, виразних рухів Ф. Дельсарта, масових гімнастичних і ритмопластичних танців, спортивних розваг, популярних у тогочасному суспільстві. Усі вони знаходили відображення, насамперед, у діяльності численних аматорських танцювальних студій, гуртків, хореографічних майстерень, мистецьких товариств.

У період 30-40 х. рр. головними напрямками розвитку танцювального мистецтва серед школярів були ритміка, ритмопластика, художній рух та хореографія. Така різноманітність напрямів загальної хореографічної підготовки зумовлювалася активними пошуками найбільш досконалої системи художнього руху, яка б відповідала завданням виховання нової радянської людини – життєрадісної, активної, фізично витривалої, естетично вихованої та культурної. Однак, більшість із функціонуючих хореографічних систем були недосконалими, адже недостатньо залучали дітей до мистецтва танцю. Зокрема, система ритмічного виховання, поширена у шкільній практиці, не мала у своєму арсеналі достатньої кількості танцювальних елементів і, відповідно, не давала можливості сформувати в учнів виразність та пластичність рухів, необхідних для занять хореографією. Система ритмопластики, автори якої намагалися синтезувати основні принципи різних хореографічних систем (насамперед, ритміки та художнього руху) також виявилася штучною та недієздатною [6: 175-176]. Характерною тенденцією розвитку хореографічного студійного руху була стихійність і безсистемність, у зв'язку з відсутністю чіткої визначеності змісту навчання.

У 30-х рр. спостерігається підвищення інтересу до народної хореографічної творчості, що, у свою чергу, зумовлює появу гуртків народних танців. Важливо, що у змісті гурткової роботи передбачалося ознайомлення вихованців не лише зі зразками місцевого хореографічного фольклору, а й танцювальними композиціями братніх соціалістичних республік [6: 178]. Поширеною формою народної хореографії стали масові танці. Характерним у масових танцях та іграх було поєднання рухів, музики, слова та ритму. Саме тому найбільш придатним навчальним матеріалом уважалися народні пісні, особливо хороводні, з чітким ритмічним малюнком.

Розвиток бальної хореографії, незважаючи на популярність західноєвропейських танцювальних зразків серед учнівської молоді, відбувався переважно всупереч офіційній позиції керівних освітніх структур, які вважали цей напрямок хореографічного мистецтва "втіленням буржуазної ідеології", що не відповідало естетико-виховним завданням радянської школи. Заперечення бального танцю у системі хореографічного виховання призвело до пошуку нових зразків побутових танців, співзвучних ідеології радянського суспільства. Внаслідок цього процесу виникає розвиток нового напрямку масової художньо-естетичної роботи з дітьми та підлітками – навчання радянським бальним масовим танцям та іграм, створення яких відбувалося на основі народних хореографічних рухів. У цих нескладних композиціях не переслідувалася мета досконалого вивчення зразків бальної хореографії. Основними рисами дитячої танцювальної творчості визначалися ритмічність, фізкультурність, простота елементів, ігровий характер танцю. У системі гурткової роботи популярними бальними танцями стали "Вальс", "Полька", "Венгерка", "Па-де-катр", "Па-де-патинер".

Зазначимо, що тривалий період єдиного методичного керівництва процесом хореографічного виховання у системі студійного руху не існувало. Масове навчання мистецтву хореографії хоча й набувало популярності, проте відбувалося переважно стихійно. Відповідно, зміст хореографічної освіти зумовлювався виключно рівнем професійної підготовки організатора танцювальної студії та характером спрямування її діяльності. У розробці змісту ритмопластичного і хореографічного виховання також брали участь як фахівці-хореографи, так і спеціальні методичні комісії відділів Наркомосу УСРР (Позашкільного, Мистецтв, Профосвіти).

Установою, що спрямовувала і регламентувала хореографічну роботу усіх позашкільних закладів, став Центральний Будинок народної творчості УРСР (створений у 1939 р.) – головний методичний і творчий центр розвитку художньої самодіяльної творчості в республіці. Методичний кабінет при хореографічному відділі Будинку забезпечував розвиток змісту хореографічної освіти в умовах дозвілєвої діяльності, створюючи навчально-методичні програми, рекомендації, здійснюючи загальне методичне керівництво дитячою аматорською танцювальною творчістю [7]. Так, його видавнича діяльність спрямовувалася на створення й масове тиражування репертуарних збірок для самодіяльних хореографічних колективів. Упродовж 1946-1949 рр. для керівників танцювальних гуртків методистами хореографічного жанру розроблено навчальні програми з хореографії; у 1948 р. передбачалося видання 5 методичних збірок загальним тиражем по 10 тис. примірників та 4 репертуарні збірки тиражем по 30 тис. примірників; упорядковано та надруковано "Збірку 16 українських народних танців для хореографічних гуртків". У 1949 р. було удосконалено і перевидано збірку "Молодіжні танці", що містила приклади нових танцювальних композицій на радянську тематику [8: 112].

Досліджуваний історичний період характеризується появою наукових робіт із визначення місця і ролі танцю в дитячому середовищі, навчально-методичних посібників, статей, де узагальнювався практичний досвід хореографічної роботи з дітьми, аналізувалися організаційні форми хореографічного виховання, розкривався зміст танцювальних занять зі школярами різновікових категорій, включаючи питання навчально-тренувальної роботи, особливості формування репертуару, систему методичних прийомів, призначених безпосередньо для дитячої танцювальної творчості. Найбільш відомі автори методичних праць – Л. Богаткова, В. Івінг, С. Конорова, В. Константиновський, В. Окунєв, Н. Олександрова.

Таким чином, у результаті аналізу історико-педагогічних матеріалів з проблематики розвитку хореографічного виховання в системі освіти України можемо зазначити, що, незважаючи на офіційну фрагментарність і необов'язковість хореографічних занять у системі шкільництва (у змісті навчання вони належали до числа позакласних), у перші десятиліття ХХ ст. відбувалося посилення педагогічної уваги до загальної хореографічної підготовки дітей та підлітків. Залучення підростаючого покоління до мистецтва танцю переслідувало, насамперед, реалізацію естетико-виховних завдань і характеризувалося масовістю та доступністю. Основними формами організації хореографічного виховання були аматорські танцювальні гуртки, студії, де втілювалися авторські методики популярних хореографічних шкіл. Багатожанровість гурткової роботи зумовлювала варіативність змісту навчання хореографії в системі позашкільної освіти. Подальших науково-педагогічних розвідок потребує проблематика хореографічного виховання в умовах шкільної, позашкільної і професійної освіти в Україні на різних історичних етапах розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Благова Т. О. Розвиток шкільної і професійної мистецької освіти на Полтавщині (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : [навч. посібник для студ. вищих навч. закл.] / Т. О. Благова. – Полтава : Оріяна, 2009. – 240 с.
2. Проект Єдиної школи на Україні. – Книга 1. Основна школа. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 137 с.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф.166, оп.1, спр. 388, 138 арк.
4. Бахрушин Ю. А. Танец в советской школе (1917-1933 гг.) / Ю. А. Бахрушин // Художественное воспитание советского школьника : [сб. статей и материалов] / [отв. ред. В. Н. Шацкая]. – Инст. худ. воспитания АПН РСФСР. – 1947. – С. 163–174.
5. Порадник діячам позашкільної освіти і дошкільного виховання / [за ред. І. Крижановського]. – Київ, 1918. – Випуск перший. – 148 с.
6. Былеева Л. В. Танец в советской школе (1933-1947 гг.) / Л. В. Былеева // Художественное воспитание советского школьника : [сб. статей и материалов] / [отв. ред. В. Н. Шацкая]. – Инст. худ. воспитания АПН РСФСР. – 1947. – С. 174–182.
7. ЦДАВО України, ф. 4762, оп. 1, спр. 61, 34 арк.
8. ЦДАВО України, ф. 4762, оп. 1, спр. 287, 251 арк.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Blagova T. O. Rozvytok shkil'noi i profesiinoi mystets'koi osvity na Poltavshchyni (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) [The Development of the School and Professional Artistic Education in the Poltava Region (The Second Half of the XIX Century – the Beginning of the XX Century)] : [navch. posibnyk dlia studentiv vyshch. navch. zakladiv] / T. O. Blagova. – Poltava : Oriyana, 2009. – 240 s.
2. Proekt Yedynoi shkoly na Ukraini [The Project of the One School in Ukraine]. – Knyga 1. Osnovna shkola [The First Book. General School]. – Kam'yanets'-Podil'skyi, 1919. – 137 s.
3. Tsentral'nyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh organiv vlady ta upravlinnya Ukrainy [Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine] (TSDAVO Ukrainy), f.166, op.1, spr. 388, 138 ark.
4. Bakhrushin Yu. A. Tanets v sovetskoj shkole (1917-1933 gg.) [Dance at Soviet School (1917-1933 Years)] / Yu. A. Bakhrushin // Khudozhestvennoe vospitanie sovetskogo shkol'nika [Soviet Pupil's Artistic Education] : [sb. statei i materialov] / [otv. red. V. N. Shatskaya]. – Instytut khud. vospitaniia APN RSFSR. – 1947. – S. 163–174.

5. Poradnyk diyacham pozashkil'noi osvity i doshkil'nogo vykhovannya [The Reference Book for the Leaders of Out-of-School and Pre-School Education] / [za red. I. Kryzhanovskogo]. – Kyiv, 1918. – Vypusk pershyi. – 148 s.
6. Byleeva L. V. Tanets v sovetskoj shkole (1933-1947 gg.) [Dance at Soviet School (1933-1947 years)] / L. V. Byleeva // Khudozhestvennoe vospitanie sovetskogo shkol'nika [Soviet Pupil's Artistic Education] : [sb. statei i materialov] / [otv. red. V. N Shatskaya]. – Instytut khud. vospitaniya APN RSFSR. – 1947. – S. 174–182.
7. TSDAVO Ukrainy [Ukraine TSDAVO], f. 4762, op. 1, spr. 61, 34 ark.
8. TSDAVO Ukrainy [Ukraine TSDAVO], ф. 4762, оп. 1, spr. 287, 251 ark.

Матеріал надійшов до редакції 26.12. 2012 р.

Благова Т. А. Особенности хореографического воспитания школьников в системе образования в Украине: историко-педагогический аспект.

В статье исследованы особенности хореографического воспитания школьников в системе образования в Украине в историко-педагогическом контексте. Проанализированы основные тенденции, формы организации, задачи, компонент содержания общей хореографической подготовки детей и подростков в условиях школьной и внешкольной деятельности. Определены место и роль хореографического искусства в организации воспитательной работы со школьниками в первой половине XX ст.

Blagova T. O. Peculiarities of Choreographical Education of School Children in the System of Education in Ukraine: Historical-Pedagogical Aspects.

The article researches peculiarities of the process of school children's choreographical education in the system of school and out-of-school education in Ukraine in the historic-pedagogical context. The main tendencies, forms of organization, tasks and the content component of the general choreographical education of children and teenagers in the conditions of school and out-of-school activity are analyzed. The place and the role of the choreographical art in the organization of pupils' education during the first part of the XX century are stated.